

Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

**Canones in tabulas motuum stellarum - Cod.
Ettenheim-Münster 33**

Stöffler, Johannes

[16./17. Jahrh.]

De Mercurio

[urn:nbn:de:bsz:31-103116](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-103116)

DE MERCVRIO

Mercurij quæ admodum veng orto h^o tabulas
principales numerarias, quæ eis fuerint
motum directum præcedit abfoluit Quæ
prima radibus centralibus post octa angulos
eigle exponit Tertia radibus suppositas ad
initia annuæ æquæ prædit Quarta mediis
motu in mæstis planis & diebus eundem motu
Quinta mediis motu in quæ & horarum
fractionibus alligat Sexta æquationes & sta-
tiones ipsæ manifestat Septima latitudines
æquilonias & æstivas mirifice supponit.
Octava h^o .i. directum eius motum in uno
aut pluribus diebus aperit Hæc autem
tabularum usus & utilitate firmatim & se-
necale quoddam exceptis præcipuis dispo-
sitis & præcipuis sup de pla, luna &
altitudinis stellis finem, in lectores bene-
placite declarationis videat encurere, præ-
cipue in eorum intellectu & præcipuis sup
expositas facile haberi possit Exarta igitur
exempli, proponit mihi annu nonnong circumo cum

a christi incarnatione plurifera supputans 1509, et
 eigit anni dico 10 Junij, ad nung interdic bene
 motu mercurij. et eiq passionis variat gyrtura p=
 rpias per oppositione pdam solis et tunc supioru
 radioru interueij medij motu et argu^h ad pui=
 pui anni oblati numero has, Radie medij
 motu mercurij 5 5 in 2 Radie medij argu=
 motu 5 5 in 2 19 23 8 Radie medij argu=
 motu 4 7 36 19. Deinde p tertia solis, ee tabu=
 la argu^h mercurij, rpias argu^h har 5 5 in
 2na p pucta solis minimo a medio motu
 mercurij, et remanet ipis actu mediu, tale,
 5 5 in Omnis has radioru p quatu solis
 2 18 53
 adiuuere subile ad pui anni noni offido tale
 Radie medij motu 5 5 in 2 Radie actu medij
 5 5 in Radie argu^h medij 4 7 36. Preterea
 2 18 54. p pccam solis aut tunc supioru ad mercurie
 10 diei iunij, rpias motu mercurij talis, Me=
 diei motu 5 5 in 2 Acta mediu 5 5 in
 Argu^h mediu 5 5 in 29. Ceteru p oppositionem
 8 27 47
 octaua tunc supioru minimo ee tabilla equo=
 ni mercurij, equatione actu tale, 25, 30 in, n
 timo adde, quia adde retro medio et subtraho
 ab argu^h 10, et habeo utruq. bene et equanti p

habitud
 tuorum
 Quia
 a nigro
 motu ad
 a medio
 abo det
 granum
 motu p
 la rpias
 p p pui
 in ha
 factu au
 m 2 1 5
 y d p m
 , h m
 red p
 m m m
 p p p p
 calia ig
 v m m m

cetera vera $\frac{8}{5} \frac{5}{11}$, et argu^m vera $\frac{8}{5} \frac{5}{11}$
 Per cetera vera sequitur veritas et tabula est
 hinc minuta proportionalia $\frac{17}{60}$ in simili
 propria $\frac{1}{4}$ scilicet ad $\frac{1}{4}$ Per argu^m aut
 vera ratio et tabula equatione argu^m
 $\frac{17}{215} \frac{5}{11}$ in simili minime, et vocat
 equatio primo examinata Per idem et
 argu^m veritas diversitate diametri proprie
 et $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{4}$ in proportionalia propria $\frac{17}{60}$
 $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{4}$ in. Que $\frac{1}{4}$ diversitas et
 quo minuta proportionalia sunt $\frac{60}{1}$ (per
 testis minuta sunt oppositio hinc) et de
 logi^m propria, tota addita est equationi
 primo examinata, et addit equatio ar
 gu^m h^m $\frac{17}{60}$ examinata $\frac{17}{225} \frac{1}{40}$ in
 in simili minime legio aut etio rati
 supra minuta $\frac{17}{225} \frac{1}{36}$ in $\frac{17}{60}$ notam
 adde, et etio argu^m h^m $\frac{17}{60}$ examinata habet
 nota minime Minore $\frac{17}{60}$ equatione centri
 a maiori + etio argu^m h^m $\frac{17}{60}$ examinata
 minime et remanet etio vera et ultimo
 examinata $\frac{17}{205} \frac{1}{4}$ in, et $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{4}$ h^m

minus, de medio motu ^{mercurij} sublata, relinquitur verum
 motu ipsi in ipso significato 13 5 5 in 2
 2 8 0 29
 Hic vero hactenus non habere licet minuta pro-
 portionalia mercurij tripliciter se habeant, sed
 cum ita togis ^{ne} apparet variat, ut tegerit ha-
 bit 2 tabile hinc manifestat ista tanta
 variatio minutarum nulla fuit diversitate
 in operatione, dimodo ita apparet titulus
 minutarum proportionalium utrum sint de togis
 togis aut appari. Cofertur 7 nota hinc
 superior affe. Stationes mercurij, prima hinc
 5 8 in 2 Adam 7 5 31 Sed se argu in
 4 24 29
 mercurij verum est magis portione ista, per
 oppositione in memorata quibus mercurium
 esse directu, et 7 dicitur eide oppositione
 elio principii progressionis fuisse 16 diebus
 elapsis, et post 77 die item retrogradi
 incipit per prima vero oppositione hinc
 superiorum remans mercurium ascendente in
 suo exercitio qua episcopo, quia retro 2 ac-
 gn in 6 signa excedit per 14as hinc superiorum

5 8
 13 5 5
 2 8 0 29
 7
 16
 77
 14as

minore motu directi mercurij in uno die
15, 20 in hora et tunc & ultimo suo
proxi glido mercurij motu velare quia
mercurij est directus & motus directus ipse
maior motu medio eius est

De latitudine MERCURII

Latitudinem mercurij per tabulas artificia-
liter numerare Habet mercurij tres tabulas
similares quoadmodum Venus, sicut ois di-
rectus latitudinis ipsius absque prima in
latitudinis declinationis spirali numerat,
Sed latitudinis reflexionis eius spirali ma-
nifestat Tertia latitudinis declinationis differentiat
ab ecliptica daret, & est hoc latitudinis mer-
curij per unum capitulum per monstrare
Dispositio aut ordinatio hanc tabulam si-
milis est tabulis venereis Nec differat quibus
in aliquo proxi ut in explanatione de tria
tabula nunc latitudinis extracta per eadem per me-
ridiana est unum lectores ad expositionem
latitudinis venereis extracta remitto Sed in
descriptio supputatio, restimat retorem

2 argu^m vera, excepti supra memorati $\frac{17}{9}$
 ratio^m veri $\frac{8}{9}$ $\frac{11}{11}$ 2 argu^m veri $\frac{8}{9}$ $\frac{11}{11}$
 Et tabula sine margini & retai verum sa-
 pio 52 in proportionalia, 2 & argu^m ex eade
 tabula recipio 0 $\frac{7}{8}$, 12 in lati^m meridiana
 declinationis episcopi De qua 2 minutis
 proportionalibz $\frac{17}{13}$ 52 in primo pte propor-
 tionale $\frac{17}{13}$ 10 in, 24 in in lat^m lat^m
 meridiana, her em est lat^m declinationis
 ipsi episcopi, qua ad pte servio. Praterea in
 eode retro ingiore p^m tabula 2 offe^m 30 in
 proportionalia, 2 in eade argu^m ex eade ta-
 bula recipio 2 $\frac{7}{8}$, 39 in lati^m reflexionis
 meridiana De qua 2 minutis proportionalibz
 primo pte proportionate $\frac{17}{13}$ 15, 19 in, 30 in
 in lat^m lat^m reflexionis meridiana, her
 em est lat^m q^m arripit meridia ratione re-
 flexionis episcopi. Demum in 30 minutis pro-
 portionalibz in sup^m in^m intro tertia tabu-
 la, 2 minutis 22 in, 30 in lat^m meridi-
 ana sup^m p^m p^m ex declinatione defectu
 ab obliqua Et q^m her tres lat^m eode lat^m

gaudens, sed em. fuit meridiana Ideo oes simul
 addo & colligo $15, 52$ in 9 & lat. in
 meridiana mercurij in Vngria examinata
 ad meridiem dierum dies in unum anni supra
 oblatis Astesij aut & distans lat. 47°
 prima 13 oppositiois hinc superioris facile
 adhibet, operatione qd ad quarta vel quinta
 diem sequente ppt mercurij velocitate la-
 titudini variatione instita

DE ORTV ET OCCASV MATVTRINO
 et Vesperino mercurij respectu solis

MERCVRIVS in Veng ppt motu sui velocitate
 & tarditudine circa sole movetur Ita qd quoad
 sole antegreditur, quoadq. post & quoadq. ei re-
 trogitur. Loco circa ad sole quo ad ortu & oc-
 casu quatuor modis p. habet duos utroque
 astronomi in hinc p. modum absolute
 est Mercurij argu. epistola in fuit a 0
 in signis, vsq. ad 3 signa & 22 $^{\circ}$, occidit
 vesp. Et a 11 signis signis & 22 $^{\circ}$ in 6
 signa, erit in occasu vespino It. a 6 signis
 in 8 signa & 8 $^{\circ}$ occidit mane, & ab 8 signis

26 8 26 27 in 12 signa ordit mane. Ita quod
 modis alit et forte rectis per parte abfoluimus
 Inuado em mercurij directy se soli inigit. Quod
 fit quando argu^m veru est 0 in signis et esse
 De post mercurij motu velocius sole inigit pro
 rebus sole in ordine signoru. Ita quod motu
 eig manes est motu solis, et etia mercurius
 est occidentalis et in octo vespere, videlicet
 em post solis occasu sup horizonte in occide
 Cretate aut argu^{to} 23 quatuor in exposita
 vsq in 3 signa, 22 8 et circa, inigit mer
 curij retardare motu suu. Ita quod motus
 verus vsq diuersy minor est motu diuerso
 solis, et postea argu^{to} crepate in 4 signa
 2 26 27 et esse inigit rectis, et ita ter
 dudo motu suu sol sup rebus mercurij
 regrediente adit et ei inigit. Et per arri
 dit in argu^m veru est 6 signoru et circa
 et tunc mercurij ordit occasu vespere, quia
 plaribus radijs vsq ordit sole occide. Post har
 quatuor q mercurij regressu affert, sol
 velocius vsq prdit in signoru consequentia

3. est mercurij orientalis, et in octo matu-
 rino videtur enim ante solis exortu sup Gorgon
 quia solam antegreditur, id est, oriente anteq
 sol oriente. Quod contingit cum argu^m vero
 fuerit sol 6 signis, et ita dicitur in octo
 matutino vsq. In splendet regressione et
 ultra, existat qd argu^m vero 7 signis et
 + est qd in fine splendet regressione existat
 aut argu^m vero in 8 signis et 8 qd. hoc
 mercurij adit orientalis aut matutinis
 incipit motu diuerso superare motum solis,
 Quia mercurius motu velocior sole, tunc
 iten. et soli contingit progrediens qd cum
 argumentum eius verum est fuit 12 signis.
 Ita mercurij de soli quibus dicitur occidere or-
 rasu matutino. GRATIA EXEMPLI, repetat
 argumentu^m supra expositum qd 8 25 11. Sic
 mercurium dicitur, et argumentum maius
 8 signis et 8 gradibus infero igitur ipsum
 orientalem matutinum appropinquasit
 ad occasum matutinum, hoc est tendentem
 sub radios solares etc.

COMPOSITIO INSTRUMENTI MERCVRII

Modus autem faciendi instrumentum mercurij & id equalibus
 uestis amodo dicitur Summa igitur tabula planam
 & valde polita quanto plus possibile fuerit, & scripta
 in medio eius puncta d. sup. que descripta nimirum vni
 maiore quanto plus partes in ea, ut sit iste circulus
 circuli figurati, sub quo facta alios decem sup. idem
 centum distat autem puncta a puncto quod int. eos pos-
 sunt puncta singula diuisores graduum, & tertij tantum
 distat a puncto quod int. eos possunt puncta nimirum
 graduum distinctione & 5 & 5 et quartus nimirum
 tantum distat a tertio, quod int. eos possunt quatuor
 centum scripta nota figurati, & diuisores graduum nimirum
 in figura & gradus punctum modum supra in in-
 strumentis suis expressit. Deinde dicitur diuisorem tan-
 tum & 30 minutis puncti gradus scripti, & punctum
 oppositum tangenti angulo mercurij hoc nota expressit
 in puncto puncti scripti Lineis expressit relin-
 quam infra interiorem istorum quatuor nimirum
 rum in peridiametro angulis, tantum spatium
 quantum volo distare alios 4 nimirum in cen-
 tro equantur deservitendo, ut spatium tantum | | ut

octo m...
 sup. scripta
 in medio
 puncta d.
 sup. que
 descripta
 nimirum
 vni maiore
 quanto plus
 partes in ea,
 ut sit iste
 circulus
 circuli
 figurati,
 sub quo
 facta alios
 decem sup.
 idem centum
 distat autem
 puncta a
 puncto quod
 int. eos pos-
 sunt puncta
 singula
 diuisores
 graduum,
 & tertij
 tantum
 distat a
 puncto quod
 int. eos
 possunt
 puncta
 nimirum
 graduum
 distinctione
 & 5 & 5
 et quartus
 nimirum
 tantum
 distat a
 tertio,
 quod int.
 eos possunt
 quatuor
 centum
 scripta
 nota
 figurati,
 & diuisores
 graduum
 nimirum
 in figura
 & gradus
 punctum
 modum
 supra in in-
 strumentis
 suis
 expressit.
 Deinde
 dicitur
 diuisorem
 tantum
 & 30
 minutis
 puncti
 gradus
 scripti,
 & punctum
 oppositum
 tangenti
 angulo
 mercurij
 hoc nota
 expressit
 in puncto
 puncti
 scripti
 Lineis
 expressit
 relin-
 quam
 infra
 interiorem
 istorum
 quatuor
 nimirum
 rum in
 peridiametro
 angulis,
 tantum
 spatium
 quantum
 volo
 distare
 alios 4
 nimirum
 in cen-
 tro
 equantur
 deservitendo,
 ut spatium
 tantum | | ut

maus, ficut enim in hoc instrumento, equantem
 maxime differre, ut in eius circumferentia possit
 inveniri medium certum maxime, ita quod tota
 equantem suam sint divisionibus sit extra differen-
 tem Residuum vero spatium quod est in predicta
 semidiametro usque ad d, dividit in 32 partes equa-
 les, hoc modo; duo dividit id residuum in 4 partes
 et quilibet in duas, et iterum quilibet in partes
 et habet 32 partes Posterea a centro d Xpo ange
 numero una parte de 32 partibus, et in fine eius
 punctum hanc et lincam et iterum equantem iterum summa
 a puncto d Xpo ange una parte, in hanc et assigna
 lincam et iterum punctum ranti, et lincam g et capite
 lincam h d, et iterum a, g Xpo ange numero una
 partem, in hanc c ad puncta, lincam c centum diff-
 ferentia in illa forma qua iterum equantem est in ange
 differre, g autem ut in dicitur cum iterum punctum
 ranti que describit iterum differre moti suo Xpo
 antecedentem dicitur ipse ergo describita ranti c et
 g cum ranti punctum predictum hanc a puncto
 c Xpo ange, summa de residuo memorate
 semidiametri 20 partes de predictis 32 partibus lincam
 punctum a iterum equantem et ante differre, et lincam
 c a semidiametro differre Describam ranti

sup̄ retin̄ c = p̄dum topi^{ne} linea c a, r̄onitū
 a b qūs erit differens m̄onitū. Itēq; a p̄rto
 a Xp̄s an̄gus p̄m̄am 7 p̄t̄s 2 medietatem
 p̄is de p̄diti 32 p̄t̄s, eccl̄is p̄rto 4 an̄g
 ep̄it̄s, 2 linea a c p̄m̄diamete r̄p̄is. De
 p̄rto itēq; sup̄ retin̄ a 2 p̄dum topi^{ne} a c
 , r̄onitū e f q̄ erit ep̄it̄s infra qūe d̄p̄m̄
 p̄a tres alios r̄onitū p̄sibi ḡr̄at̄os, 2 d̄m̄
 d̄. p̄s̄ in 12 signa, 2 qūodlibet signū in
 30 p̄t̄s 2 p̄rto n̄m̄erū p̄dum 2 signatū
 2 in oīa exped̄ia s̄m̄t f̄ri in ep̄it̄s line
 , excepto qūd n̄m̄erū signatū 2 p̄dum
 p̄rto ḡr̄atis modo, n̄m̄p̄ia em̄ ab an̄g
 ep̄it̄s 2 p̄rto p̄rto p̄rto Xp̄s sinistram,
 s̄m̄t f̄ri in r̄onitū er̄onitū p̄sibi. Remanet
 aut̄ de 32 p̄t̄s, p̄o una 2 medietas ep̄is
 est em̄ linea c d 30 p̄t̄s 2 medietas p̄t̄s
 sup̄ retin̄ ergo equat̄ qūd est p̄rto t, d̄p̄m̄
 ta r̄onitū g l, q̄ tr̄ascat p̄ d̄m̄ia, d̄m̄iam
 32 p̄t̄s, 2 eccl̄a r̄p̄is sup̄ idē r̄onitū. De
 p̄rto alit̄ r̄onitū p̄dum, q̄ totū d̄p̄m̄ a
 p̄rto qūd n̄m̄erū illos p̄sibi n̄m̄erū sig
 notū Itēq; eē istū p̄dum 2 sup̄ idē r̄onitū

facta membra hactenus. tamen distata a pto. quod
 nit eos possit scribi numeros gradum distan-
 tiam $\neq 5 \neq 5$ Quasq. ee ista hactenus membra
 et sup. ide. autem de ptinga membra quatuor
 tamen pto modo distata a hactenus quod nit
 eos possunt fieri singule divisiones gradum
 In divisione aut. istiq. membra pto modo
 lineas rectas, qbz fit divisio signorum.
 et gradum xlvj. ratiem ipsorum qd est pto modo
 , no aut. xlvj. ratiem oculis signorum, Har. ipse
 divisione facta scribitur numerum gradum
 et signorum incipiendo ab angulo, et procedendo
 xlvj. sinistra sunt fieri in erectis solis.
 Postea oportet ita facere quod ratiem distans
 amonent in ratiem pto modo et h.
 sup. ratiem q. xlvj. orientem, et ratiem epinili
 in ratiem distans xlvj. orientem, hor. aut.
 facta eo ingenuo quo pto modo in linea distans
 am sup. ratiem et duos ratiem gradus de-
 fectus, quorum unus excedat epinili me-
 distate et quatuor de pto modo 32 pto modo, et alig
 ei subsistat latitudinem Sitq. maior istam
 duorum membra. m. n. minor vero membra
 p. q. distans ratiem quocq. ^{p. n.} ratiem quod est

furtim q, distaba duos alios nuntios quoru vny
 excedat aliu nuntiu in n alia modestate z
 quarta q sit nuntio vs, alig vero subsistat
 nuntio p q tandem, qui sit nuntio t z lictiq
 nuntio z s gringent interiora q similitudini
 qui facti sunt p p^{te} diuisione equaty. Diuida
 quoy nuntio t z in signa z s q p^{te} motu
 cari defectu Na sit idē nuntio defectu alios
 nuntios infra xpi ut sint quoru duu diu =
 duu in t z signa z quodlibet signatu in
 suis grandis sunt modo fring de equate, z
 inscribat numeru signoru z s qm, in p^{te}
 a p^{te} q supponit arigi, p^{te} do xpi de t^{ra}
 gravio modo ei qua obseruauimus in equate
 In isto em nuntio respirabim motu cari
 defectu, z in equate motu cari spiritali
 voboz istu nuntio in in signa z s q
 diuisa, nuntio motu cari defectu
 Comariolo igit vbi statim quod est inter
 duos nuntios vs z t z, ita quod in illa
 gravitate, ingrat tabula vna ita spissa
 quod ipse possit etia gravari, sicut 93 ista
 gravitas sit, quod tabula ipse inposita
 no possit inde egredi. Post hoc fana tabula

isti granitati sumite, quā verbo tabula moyse
huiusmodi esse dicitur, et lineabo in ea de-
fectum qui est a b, in eximio qui est e f
et duos equidistantes defecti, qui sunt in u et
x q. Admā magnitudines suas postea ra-
nabo in ista tabula totū spatium quod est
inter duos terminos in u et x q, ita quod
in granitate illa ingrediatur tabula alia
plana simili granitati, adeo etiam spissa,
quod ipsa possit etiam granitari. Deinde facta
alia tabula isti pte granitatis sumite,
quā verbo tabula moyse rati eximio, et
lineabo in ea defecti et eximio, in qua
tabula granitabo totū spatium quod continet
circumscriptione eximio, et fabricabo tabula
tertiam isti terti granitati sumite quā verbo
tabula moyse eximio, et dividā eā et in-
scribā sicut dividit et inscribit eximio
Præterea ordinabo unamquāq; in granitate
sua, ita quod quilibet interiore contingat exte-
riore ex omni pte et ex omni modo, et
moveret in ea motu levi et equali, et nō
possit egredi ab ea Sicut omni illorum tabularum

quoniam & gentarum superficies una, quoadmo =
 du dictu est in linea Demi facta unum
 signu notabile in tabula motu ceteri even =
 tum sub ungue defectu, inq extremitas con =
 tingat t 3, & aliud in ungue spirali, liga =
 boz filu unu tenuissimu & esse in puncto
 g, & aliud in puncto h, & item aliud in
 puncto d, sicut fieri in linea

CUM Igitur Voluero equare mercuriu
 & istud instrumentu Introbo in tape ducto aut
 oblato tabulas medicoru motu mercurij,
 & servata ipsi rotu & argu^m media Adum
 doctrinam sup de sole & tribz superioribz tradita
 Lectant igit^r aut vintu medio tubo & medio
 argu^{to}, qua unumcu^m medij ceteri in circulo equa =
 te & in circulo motu ceteri defectu, & facta
 nota una utrobz, ut materiale ut filu
 in intellectu Nimicu qd medij argu^{ti} qua in diu =
 sione spirali, & punga etia ibi nota Postea ar =
 rixia filu ligatu ad punctu g, hoc e ad rotu
 pui rotu, & extenu ipse sup nota facta in cir =
 culo motu ceteri defectu & remissu Nsq omidete la =
 bula motu ceteri defectu quibz signu factu in eo notat
 sub isto filo, & pueniat ad nota q terminat unumcu

medij ceteri. Deinde accipia fithi ligati ad punctu
 & idest ad ceteru equitatis & cetera ystis sup
 nota facta in equitatis, q terminat numeru ceteri
 medij, & manet per tabula figa, nimirum
 tabula motu ceteri equitatis ab ea ginta, quibus
 tui equitatis cadat directe sub isto fithi ceteri hoc
 dispositio nimiru directe & ceteri equitatis, & ceteri
 medij ystis ad tery datus. Ceteri qz nimiru
 erit in illo loco equitatis ubi facta e nota q
 terminat mediu regu, & hac ergo notam
 fithi transiva fithi ligati ad punctu d idest ad ce-
 teru ceteri signoru cetera ystis quibus facta e
 signoru, & ubi semper ibi erit regu longi-
 tudinis ad tery datus Mercurij directiones, retro-
 gradationes, stationes, astes & destes ta in ceteri
 hinc qz equitatis, p ea q circa explanatione ce-
 gami tui altioru ystis directe abinde acci-
 pies. Quamtu etia intellectu nimiru hoc mae-
 turu in speciem theoretice & tabulis ystis numeratos
 prebeat, parit exponere haud possimus. Valeat
 lectoribus ————— Finis —————